

Məmmədova Minayə Əflatun qızı³³
İNGİLİS ROMANTİZMİNİN NUMAYƏNDƏSİ C.Q. BAYRONUN POEZİYASINDA
MƏCAZLAR SİSTEMİ

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinə doğru dünyanın ədəbi xəritəsində əvvəlki dövrlərdən fərqli olan çoxçalarlı proseslərin getdiyini müşahidə etmək olar. Müxtəlif ölkələrdə ən müxtəlif xarakterli ədəbi cərəyanlar təşəkkül tapmaqda idi. Yeni milli ədəbi sistemlərin yaranması ilə paralel olaraq Avropanın nisbətən daha çox inkişaf etmiş ədəbiyyatları (ingilis, fransız, alman, italyan) artıq böyük uğur və irəliləyişlər əldə etmişdilər.

Bu dövrlərdə romantizm və realizm kimi yeni ədəbi cərəyanlar həyata vəsiqə almış, möhtəşəm ədəbi simalar sənət abidələri yaratmışdılar. Bu baxımdan bəhs edilən dövrün bədii prosesinə xas olan iki meylin dialektik vəhdəti diqqət mərkəzində olmalıdır: 1) ümumbəşəri, universal dəyərlərə, qarşılıqlı bəhrələnməyə səy göstərmək; 2) milli köklərə və dəyərlərə daha həssas bağlılıq, milli təməldən qaynaqlanmaq.

Azərbaycanda ədəbi-nəzəri fikrin formalaşmasında Avropa ədəbiyyatşünaslıq ənənələrinin təsiri məsələsindən danışarkən burada ümumdünya ədəbi-bədii sisteminin tərkib hissələri kimi həm təsir, qarşılıqlı təsir, həm də bədii tərcümədə sənətkarın bədii-fərdi tərcümədə üslubi amillərini də nəzərə almaq lazımdır.

Məlum olduğu kimi, üslub bədii ədəbiyyatın əsas poetik kateqoriyalarından biridir. Müxtəlif mənalarda (əsrin üslubu, yazıçının üslubu, ədəbi məktəbin üslubu, cərəyanın üslubu və s.) işlənsə də, üslub bütün hallarda bədii vasitələr sistemi baxımından fərqlərin, özünəməxsusluqların aşkarlanmasında əsas rollardan birini oynayır. Üslubu müxtəlif ədəbiyyatşünaslar məhz bu baxımdan mənalandırılmışlar. "Üslub metodun xüsusi, konkret təzahür formasıdır" "üslub yazıçının əsərlərini başqa yazıçıların əsərlərindən aydınlaşdırma fərqləndirən ideya və forma özünəməxsusluğudur". Deməli, üslub həm fərqləndirici, həm də birləşdirici xarakterə malikdir. Fərqləndirici dedikdə bir sənətkarı, bir metodu, bir cərəyanı və s. digərlərindən fərqləndirən özünəməxsus bədii-estetik prinsiplər nəzərdə tutulursa, birləşdirici dedikdə bir sənətkarı, bir metodu, bir cərəyanı və s. digərlərinə yaxınlaşdırən özünəməxsus bədii-estetik prinsiplər nəzərdə tutulur.

Söz - ədəbiyyatın əsas ünsürüdür, dilə, dilin dəqiqliyinə, sadə və aydın olmasına fikir vermək lazımdır. Tərcümə təcrübəsindən öyrənirik ki, Azərbaycan dilinə əsər tərcümə edərkən orijinalın bədii-ideya məzmununu tərcüməçi ancaq Azərbaycan dilinin qüdrəti sayəsində ifadə edə bilər. Tərcüməçi mütləq hər iki dili bilməlidir. Ən yaxşı tərcüməçi ana dilini və ondan bir yaradıcı kimi istifadə etməyi bacaran tərcüməçidir. (s30-31)

Bədii mətnə obrazlılığı müəyyən etmək üçün ilk növbədə işarə, simvol, kod, söz arasında olan əlaqəni müəyyənləşdirmək lazım gəlir. Məlumdur ki, bədii mətnə obraz yaratmaq üçün dil vahidlərindən istifadə edilir. Dildə obraz yaradan əsas dil vahidi sözdür. Ədəbi əsərlərə dilçilik baxımından yanaşsaq bədii ifadə vasitələri yəni dildə məcazlar sistemi nəzəriyyələrdə **trop** adlandırılır. (*trop yun. "dönmək", məcazi mənada isə "obraz" deməkdir*)

Məcaz obrazlı təfəkkürün əsas vasitələrindən biridir. Bədii dildə sözün məzmununu onun əsas nominativ - əşyavi mənası ilə məhdudlaşdırır. Söz nominativ mənasından başqa bir sıra əlavə mənalarda da işlənir ki, buna məcaz deyilir. Sözün məcazlaşması mətn daxilində digər sözlərlə əlaqəli şəkildə baş verir. Söz o zaman məcazlaşır ki, real varlıqdakı anlayışları obrazlı şəkildə vermək iqtidarına malik olsun. Obrazlılıq, ümumiyyətlə dilə xas olan bir keyfiyyətdir. Ona görə də obrazlılıq bədiilikdən daha geniş anlayışdır. Corc Qordon Bayronun "Şərq poemaları"na daxil olan "Korinfin mühasirəsi" poemasının Azərbaycan dilində olan tərcüməsi şair - mütərcim Aslan Aslanova aiddir. Əsərdə mütərcim təbii və realist mühitə keçid üslubu qurur. "Korinfin mühasirəsi"nin Azərbaycan dilinə olan tərcüməsini orijinala tutuşdurduqda görürük ki, haşiyəyə çıxan əlavələr sonrakı tərcümələrdə az verilmişdir. C.Q.Bayron bu poemasını əvvəldən axıra kimi ingilis poeziyasında olduğu kimi "heroic couplet" formasında Şərq poeziyasında məsnəvi janrına uyğun olan formada yazmışdır. Bu forma şair tərəfindən təsadüfi seçilməyib, ona görə ki, hərbi rəvayətlər üçün məsnəvi forması ənənəvi forma hesab olunub. Mütərcim isə poemanı çarpaz qafiyələr işlədərək rübailərlə tərcümə etmiş və öz ədəbi fərdi üslubunu göstərmişdir.

Orijinalda:

And many deem'd her heart was won;
 For sought by numbers, given to hone,
 Hand young Francesca's Hand remanin'd
 Still by the church bonds unchain'd.

Tərcümədə:

Çoxları deyirdi Françeskanın
 Ovlanmış qəlbini Lançetto əlbət,
 Doğrudan qız olub aşiqi onun,
 Necə elçiləri eləmişdir rədd.

1960-1970-ci illərdə istedadlı şair-mütərcim Ənvər Rza C.Q.Bayronun məşhur "Şilyon məhbusu" poemasını ingilis dilindən tərcümə edir. Bu əsər eyni zamanda 1934-cü ildə görkəmli şair Rəsul Rza tərəfindən də dilimizə tərcümə olunmuşdur. Təbii ki, hər iki tərcümə arasında müəyyən fərqlər mövcuddur. Maraqlısı budur ki, Rəsul Rza əsəri rus dilindən tərcümə etmişdir. Poemanı rus dilinə V.A.Jukovski tərcümə etmişdir. Qeyd edək ki, Rəsul Rza poemanın cəmi 6, Ənvər Rza isə 14 nəğməsini tərcümə etmişdir.

³³ Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Hər iki nümunənin tərcümə xüsusiyyətlərində müəyyən cəhətlər özünü göstərir. Əvvəlcə, hər iki mütərcimin üslub fərqlərini nəzərə alıb, eyni parçanın tərcümə olunmuş müxtəlif ifadə formalarına diqqət yetirək.

Orijinalda:

There are seven pillars of Gothic mould,
In Chillon's dungeons deep and old,
There are seven columns, massy and grey,
Dim with a dull imprison'd ray,
A sunbeam which hath lost its way,
And through the crevice and the cleft
Of the thick wall is fallen and left;
Creeping o'er the floor so damp,
Like a marsh's meteor lamp:
And in each pillar there is a ring,
And in each ring there is a chain;
That iron is a cankering thing,
For in these limbs its teeth remain,
With marks that will not wear away,
Till I have done with this new day,
Which now is painful to these eyes,
Which have not seen the sun so rise
For years – I cannot count them o'er,
I lost their long and heavy score,
When my last brother droop'd and died,
And I lay living by his side [79,327,II]
Ənvər Rzanın tərcüməsində poema belə səslənir:

Şilyon məhbəsində yeddi sütun var,
Mamırdan yamyaşıl don geyib onlar.
Işıq qaçaq olub, qaçıb bu yerdən,
Günəşin şüası yol azıb hərdən
Divarın çatından baxır, görünür,
Nəmli döşəmənin üstə sürünür.
Yanır – bataqlıqda yanan çıraqtək,
Sönür – yağış vurmuş sönən ocaqtək.
Halqalar vurulub bu sütunlara,
Zəncir bərkidilib onlara, zəncir.
Min bəla törədir, min dərd, min yara
İlantək zəhərli o paslı dəmir.
Zəncir bədənimə naxış vurubdur,
İzi qollarıma həkk olub, budur.
Zindan həyatıma son qoymasam mən,
Silinməz bu damğa, iz bədənimdən.
Bu mən bəxtikəmin solğun gözləri,
Bir yerə zillənib haçandan bəri.
Sayını bilmirəm ötən illərin,
Ömrümdən qırılıb itən illərin.
Sonuncu qardaşım düşdü taqətdən,
Meyidi sərildi zülmət zindana,
Sağ ikən ölüylə yatdım yan-yana

Göründüyü kimi, tərcümə zamanı məzmunu qorumağa çalışan Ənvər Rza sətiri tərcümədən uzaq olmuş, fikir və ifadələrin Azərbaycan dilinə uyğun alternativini tapmağa nail olmuşdur. Burada mütərcimin kreativliyi nəzərə çarpır. Onun tərcüməsi orijinaldan tərcümə olunduğuna görə fərqlənir. Həmçinin, mütərcim dəqiqliyi qorumaqla poemanı daha poetik tərcümə etməyə müvəffəq olmuşdur.

Eyni hissəni Rəsul Rza isə aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Ala gözlü sular qoynunda yatmış.
Dalqaları yarıb gögə boy atmış.
Uzaqdan görünən sakit, pürvüqar,
Şilyon adlı, qədim bir qalaca var.
Orda üzərini yosunlar almış,
Sanki əfsanəvi rəyaya dalmış.
Yeddi sütun durur, onları hərdən
Kədərli görkəmlə bir az göstərən.

Şəfəqlər düşərək cadarlarına,
Məhbəsin oyuqlu divarlarına.
Əriyirlər qatı zülmət içində.
Yalnızlıq içində, dəhşət içində.
Göz-gözü görməyən gecədə bəzən,
Bataqlıq üstündə sönüb, görünən,
Qızaran kiçik od parçası kibi,
Bir işıqla parlar məhbəsin dibi,
Sütunlar – sütunlar, aqır sütunlar.
Halqalar bağlanmış o sütunlara.
Onları bir kimsə varmı qopara.
Halqalara bağlı, vəhməli zənçir,
Zənçirin dəmiri sanki zəhərdir.
Ətimə işlədi o dəmir mənim,
Şam kibi əridi polad bədənim.
Onların vurduqu qara damqalar
Ömürlük qalaçaq bənə yadigar.
İllərdən bəridir, sevinç gətirən,
Nəşələr doquran, fərəhlər verən,
İşıqda gözlərim yadıraqamışdır.
Gündüzlər gözümlü sığır, aqrıdır.
Bu məşum məzarın qoynunda heyhat.
Öldü son qardaşım. Mən aç fəryad
Qopardım, göz yaş tökdüm, aqladım,
Söndü son umudum, sındı qanadım,
Sarsdı varlığımı bu müdhış ölüm
Azadlığa qarşı soyudu gönlüm.

Qeyd edək ki, nümunələrdə bəzi sözlərin -“göğə”, “kibi”, “aqır”, “baqlı”, “zənçir”, “vurduqu”, “damqalar”, “doquran”, “sıqr”, “aqrıdır”, “sevinç”, “açı”, “aqladım”, “varlığımı”, “sarsdı”, “gönlüm” kimi ifadələri orfoqrafiya baxımından müasir dövrdəki orfoqrafik qaydalardan fərqli olduğunun şahidi oluruq. Bu isə o dövrün tələbinə uyğun olaraq Rəsul Rza tərcümələrində özünü göstərmişdir.

Fikrimizi belə tamamlaya bilərik ki, Corc Qordon Bayron poeziyasının tərcümələrini mütərcimlər tərcümənin əsas qaydasına – mətnin ruhuna sadıq qalmış qaydasına riayət etməyə cəhd etmişlər və demək olar ki, buna müvəffəq olmuşlar.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Məleykə Hüseynova, “XX əsr Azərbaycan nəsrində lirik-psixoloji üslub və sənətkar fərdiyyəti” “Elm”, Bakı 2009.(səh71,72)
2. Tərcümə sənəti (Məqalələr məcmuəsi), Bakı, “Elm”, 1990.
3. Byron, The Poetical works of lord Byron, London, Oxford University Press, 1912, 924s.
4. C.Q.Bayron “Seçilmiş əsərləri” B., Şərql-Qərb 2006.

Xülasə

Corc Qordon Bayronun Şərq poemalarının Azərbaycan dilinə tərcüməsində fərdi üslubun xüsusiyyətləri.

Məqalədə İngilis romantizminin görkəmli nümayəndəsi C.Q.Bayronun ədəbi irsinə müraciət edilmiş, həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verilmişdir. Onun Şərqlə bağlı poemaları, onların mühiti, yaranma səbəbləri göstərilmiş, əsərlərin dili ingilis sözləri ilə yanaşı şərq söz və ifadələri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Şərq poemaları, romantizm, adət-ənənə, müsəlman, skeptiklik, mübarizə, din.

Summary

The features of individual style on translations Azerbaijani language of George Gordon Byron's East poems

This article deals about the literary heritage of the English romanticism's outstanding representative George Gordon Byron. In this work also investigated east atmosphere, custom and traditions, general attitude to the east on George Gordon Byron's "East poems".

Key words: East poems, romanticism, custom and traditions, moslem, skepticism, struggle, religion.

Резюме

Особенности индивидуального стиля перевода на Азербайджанский язык Восточных поэм Джорджа Гордона Байрона

В статье есть обращение к литературному наследию выдающемуся представителю английского романтизма Д.Г. Байрона и дано краткое сведение о его жизни и творчестве. В статье указываются Восточные поэмы, причины их возникновения, наряду с исследованием языка произведений в том числе исследуются и некоторое восточные слова и обороты.

Ключевые слова: Восточные поэмы, романтизм, традиции и обычаи, мусульманин, скептицизм, борьба, религия.